

Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендирув

ISSN 2181-7138

№ 1/1 2022 жыл

Илимий-методикалық журнал

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсат АЙЫМБЕТОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ
Кеңесбай АЛЛАМБЕРГЕНОВ
Алишер АЛЛАМУРАТОВ
Дишподхўжа АЙТБАЕВ
Өсербай ӘЛЕЎОВ
Асқар ДЖУМАШЕВ
Кеңесбай ДАУЛЕТЯРОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА
Мырзамурат ЖУМАМУРАТОВ
Амангелди КАМАЛОВ
Гулмира КАРЛЫБАЕВА
Аскарбай НИЯЗОВ
Сабит НУРЖАНОВ
Уролбой МИРСАНОВ
Арзы ПАЗЫЛОВ
Зухра СЕЙТОВА
Айдын СУЛТАНОВА
Тажибай УТЕБАЕВ
Ризамат ШОДЎИЕВ
Ойбахор ШАМИЕВА
Бекзод ХОДЖАЕВ
Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Гулрухсор ЭРГАШЕВА

Шөлкемлестириўшилер:

**Қарақалпақстан Республикасы
Халық билимлендириў
Министрлиги, ӨЗПНИИ
Қарақалпақстан филиалы**

**Өзбекстан Республикасы
Министрлер Кабинети
жанындағы Жоқарғы
Аттестация Комиссиясы
Президиумының 25.10.2007
жыл (№138) қарары менен
дизимге алынды**

**Қарақалпақстан Баспа сөз хәм
хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге
алынды №01-044-санлы гуўалық
берилген.**

**Мәнзил: Нөкис қаласы,
Ерназар Алакөз көшеси №54
Тел.: 224-23-00
e-mail: uzniipnkkf@umail.uz,
mugallim-pednauk@umail.uz
www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz**

Журналға келген мақалаларға жуўап қайтарылмайды, журналда жарияланған мақалалардан алынған үзиндилер «Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў» журналынан алынды, деп көрсетилуви шәрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда TIMES NEW ROMAN шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледи. Мақалада келтирилген мағлыўматларға автор жууапкер.

МАЗМУНЫ

ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ

Рахмонов А.Р. Оилада фарзанд тарбиясини йўлга қўйиш асосида миллий ватанпарварлик туйғусини шакллантириш	4
Шерматов М.Н. Ўқитувчи педагогик маҳорати ва компетентлик	7
Якубова М.Ю. Умумтаълим мактаблари ўқувчиларида креативликни шакллантириш	11
Байметов М.М. Ўқув ва ишлаб чиқариш амалиётлари интеграциясини таъминлашнинг дидактик тамойиллари	14
Балтабоев С. А., Саггоров В.Н. Талабалар мустақил ишлашини илмий ташкил қилиш ..	18
Караев В.Ш., Маматқулова З.С. Ўқувчиларнинг касбий компетентлигини аниқлаш ва баҳолаш	21
Сайидова М.Х. Инновацион педагогик технологиялар асосида ўқитиш - талабаларда умумкасбий билим ва кўникмаларни ривожлантириш омили	25
Нурматов Ф.А. Таълимнинг мактаб тизимида валеологик тарбияни муаммолари	30
Турсунов А.Э. Ҳарбий таълим технологиясининг педагогик асослари	32
Халмухамедова М.А. Нақшбандия тариқати илмий мероси орқали талабаларнинг маънавиятини ошириш	36
Хамидов Ж.А. Ўқувчиларни креатив тадқиқотчилик ва касбий кўникмаларини танқидий фикрлаш орқали ривожлантириш	39
Чориев И.Р. Специфика процесса подготовки в современной системе повышения квалификации	44

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУҶҲЫЙЛИҚ ТИЙКАРЛАРИ, ТАРИҲ, ФИЛОСОФИЯ

Анкабаев Р.Т., Ибрагимов Х.Х. Тўғарак машғулотида халқ амалий безак санъати ривожининг педагогик муаммолари тарихидан	48
--	----

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Абдуллаева М.С. Ўқувчилар касб – ҳунар кўникмаларини ривожлантиришда робототехниканинг ўрни	52
Луҳманов Д.Б. Баркамол авлод болалар мактабларида робототехника, мехатроника, муҳандислик тўғараklarини кластер технологиялари асосида ташкил этиш	56

БАСЛАҶЫШ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТАРБИЯ

Шермухамедов Р.С. “Баркамол авлод” болалар мактабларида тўғараklar фаолиятини ташкил этишнинг инновацион технологиялари	62
Юсупбаева А.С. Бошлангич синф ўқувчиларини жисмоний ривожланишида ҳаракатли ўйинларни ташкил этиш	67

ФИЗИКАЛЫҚ ТӘРБИЯ ХӘМ СПОРТ

Sultonov Z.S. Maktabda jismoniy tarbiya darslarini oʻtkazish xususiyatlari	72
Абдулахатов А.Р., Нигматуллаева Д.Р. Ғолиб ва мағлуб курашчилар мусобақа олди руҳий ҳолати ва техник-тактик маҳорат даражасининг ўзаро алоқадорлиги	75
Абдулахатов А.Р., Қулбулов Ф.Н. Спорт умуминсоний кадрият ҳамда тарбия воситаси сифатида	80
Болтаев Ш.Э. Ёш волейболчиларни инновацион ёндашув асосида машғулот жараёнини ташкил этиш	87
Худойбергенов Ж.С. Кураш миллий спорт турини янада оммалаштириш ва ривожлантириш	92
Жумаев А.Т., Турдиев Ф.А. Бошланғич синф ўқувчиларида ҳаракатли ўйинларни кластер усулида олиб бориш	95
Зокиров У.М., Абдуназарова З.А. Актив ва пассив туризм турлари орқали ўқувчи-ёшларнинг жисмоний фаолиятларини ривожлантириш	100
Зокиров У.М., Назаров Ф.И. Ёш волейболчиларнинг жисмоний тайёргарлигини ривожлантиришда ҳаракатли ўйинлардан фойдаланиш	103
Абдулахатов А.Р., Зулхайдаров Ж.А. Профессинал футболчиларни жисмоний тайёргарлиги бўйича моделлаштириш меъёрлари	106
Одилов О.Н. Жисмоний тарбия таълими жараёнида талабаларда экологик маданиятни ривожлантириш ижтимоий-педагогик зарурият	110
Султонов А.И. Йиллик тайёргарлик циклида эркин курашчиларни машғулот жараёнини ташкил этиш	114
Умаралиева Д.У., Тошқувватов О.А. Умумий ўрта таълим мактабининг 7-8 синф ўқувчиларини спорт ўйинлари орқали жисмоний тайёргарликларини ривожлантириш ..	118
Хабидуллаев С.Х., Джурабоева Д. Мини футбол бўйича мусобақаларни ўтказишда мусобақа қондаларининг аҳамияти	122
Шадиев А.Ё. Умумий ўрта таълим мактаб ўқувчиларининг тезкор-куч сифатларини амалиётга татбиқ этиш	125
Утепбергенов А.К., Шукураллаев Ж.М. Волейбол спорт тури воситасида мактаб ўқувчиларида жисмоний сифатларни ривожлантиришда акмеологик ёндашув	128
Зуфаров Т.У. Организация и методы подвижных игр для физического развития детей дошкольного возраста	132
Маматкулов Р.С. Значение кластерного метода в развитии физического воспитания студентов с использованием легкоатлетических упражнений	136
Маматкулов Р.С. Значение спортивно-оздоровительного кластера в подготовительной части уроках гимнастики	140

мустақил равишда таҳлилий ўрганиб чиқиш, айрим саволларга аниқ жавоблар топиш билан боғлиқдир. Манбаларни мустақил ўқиш йўли билан қуйилган саволларга бир неча адабиётлардан умумлаштириб, жавоб топишга ўргатиб бориш яхши натижалар беради [3].

Юқоридагиларни инобатга олган ҳолда мустақил таълим олишнинг қуйидаги турларини ажратиб кўрсатиш мумкин:

1. Маъруза тинглаш ва қайд қилиш
2. Амалий ишларни бажариш
3. Масъалалар бажариш
4. Ўқув адабиётлари билан ишлаш
5. Назорат ишларига тайёрланиш
6. Мустақил ишлар асосида талабалар билимини текшириш
7. Чизмалар ва схемаларни ўқиш, тузишни ўрганиш
8. Техник моделлаштириш ва лойиҳалаш
9. Маъруза тайёрлаш
10. Техник ижодкорлик
11. Мустақил таълим олишда масофавий таълим тизимидан фойдаланиш
12. Дарс таҳлили

Фикримиз сўнгида талабалар мустақил таълимни илмий асосда ташкил этиш уларда билимларни пухта ўзлаштириши, амалий кўникма ва малакаларни шаклланиши, шунингдек, келажакда маҳоратли мутахассис бўлиб етишишлари имконини беришини таъкидлаб ўтмоқчимиз.

Адабиётлар:

1. Касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашда мустақил таълимни ташкил этиш (методик тавсиянома). Т.: ТДПУ, 2006й.

2. Andreeva, O.S., Selivanova, O.A., Vasilieva, I.V. A comprehensive diagnosis of components of pedagogical students' research competency Volume 21, Issue 1, 2019, Pages 37-58

3. Муслимов Н.А. Бўлажак касб таълими ўқитувчисини касбий шакллантириш. – Т.: Фан, 2004 й.

РЕЗЮМЕ

Мақолада талабалар мустақил ишлашини илмий асосда ташкил этиш масалалари муҳокама этилган.

РЕЗЮМЕ

В статье обсуждается, как организовать студенческую независимую работу на научной основе.

SUMMARY

The article discusses how to organize student independent work on a scientific basis.

ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ АНИҚЛАШ ВА БАҲОЛАШ

Караев В.Ш.

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти “Спорт ва чақирққача ҳарбий таълим” факультети “Жисмоний маданият” кафедраси ўқитувчиси

Маматқулова З.С.

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти “Спорт ва чақирққача ҳарбий таълим” факультети “Хотин қизлар спорти” 3-босқич талабаси

Таянч сўзлар: касбий компетентлик, стандарт профессионал хулқ-атвор, контекст, стратегия, умумий компетент, ихтисослашган компетенция.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, стандартное профессиональное поведение, контекст, стратегия, общая компетентность, специализированная компетентность.

Key words: professional competence, standard professional behavior, context, strategy, general competence, specialized competence.

Касбий компетентликни ривожлантириш барча мунозараларда асосий масаладир. «Яхши ўқитувчи» нима қилади. Ўқитувчиларнинг малакасини ошириш бўйича адабиётларни кўриб чиқиш иккита асосий тортишув сатрини очиб беради, ўқитувчиларнинг турли ғояларига асосланади ва бир-биридан фарқ қилади. Турли хил ўқитиш натижалари билан ўқитувчиларни ушбу икки нуқтаи назардан профессионал компетентликдаги фарқлари пайдо бўлиши мумкин.

Ўқитишга мойиллигини таъкидлайдиган ёндашувлар қуйидагича:

- ўқитувчиларнинг касбдаги муваффақият биринчи навбатда барқарорликнинг натижасидир
- шахсий хусусиятлар.

Ўқитувчилик касбига хос бўлмаган хусусиятлар, контекстлар, когнитив қобилият, ҳулқ-атвор ва тажриба шаклидаги бу индивидуал фарқлар ва мотивацион тенденциялар кенг қамровли вазиятда намоён бўлади. Психологик тадқиқотлар шуни кўрсатадики, бу шахсий хусусиятларидаги шахсларро фарқлар интриндивидуал ўзгариш бўлиши мумкин бўлсада, одатда барқарор бўлиб қолади, бу ҳаёт давомида кузатишган. Бу нуқтаи назардан, «яхши ўқитувчилар» ёки ўз ишларида муваффақият қозonganлар керакли тургун хусусиятларга эга бўлган баъзи туркумларни келтирадиган одамлар, таълим ва ундан кейин катгёр - яъни қобилият ёки ора қобилиятига эга бўлган шахслар.

Таъсирчанлик ва мотивация компетенциялари ўқитувчиларнинг иш самарадорлиги даражасига таъсир қилади. Аммо ўқитувчиларнинг билимлари, мотивацион компетенциялари ва эътиқодлари ўқитувчиларнинг компетенциясига яъни турли хил психосоциал когнитив, функционал, шахсий ва ахлоқий ресурсларни сафарбар қилиш орқали муайян шароитларда мураккаб талабларни қондириш қобилияти учун этарли эмас. Шундай қилиб, ўқитувчилар, ўз билимлари ва тажрибаларидан фойдаланиб, синфда кўрган нарсаларига ва бошқа шароитларга жавобан тезкор қарорлар қабул қилишлари керак, шунинг учун қарор қабул қилиш ва мулоҳаза юритиш жараёнининг учта жиҳати аниқланган.

1. Эътибор қилинган нарсаларни тасвирлаш қобилияти.

2. Кузатишган синф воқеасини ўқитиш ва ўқитишнинг олдинги билимлари ва тушунчалари билан боғлайдиган юқори тартибли жараёнлар.

3. Кузатишган вазиятни ўқитиш ва ўқитишнинг олдинги билимлари билан боғлаш натижасида содир бўлиши мумкин бўлган нарсаларни баҳолаш ва башорат қилиш учун билимга асосланган фикрлаш жараёнлари.

Шундай қилиб, қарорлар қабул қилиш ва касбий мулоҳазалар расмий билимлар, компетенциялар ва ўқитиш ўртасидаги боғлиқликни таъминлайди.

Касбий компетентлик моделининг навбатдаги жиҳати ўқитувчи ўз касбий мулоҳазаларини қўлаш натижасида қарор қабул қилиши мумкин бўлган ўқитиш стратегиялари ва амалий ёндашувларини кўриб чиқади. Ушбу стратегиялар, масалан, режалаштириш ва тайёрлашга ёндашувларни, синф муҳити, ўқитиш ва уларнинг касбий мажбуриятларини ўз ичига олиши мумкин. Шунга қарамай, биз ушбу стратегияларни ҳозирда жорий этиш ва уларни ўқитиш билан бир қаторда қўлаш зарурлигини унутмаслигимиз керак ва фақат шу босқичда ўқитувчи компетентлигининг турли эле-

ментлари уни синфга киритади. Айнан мана шу кейинги босқичда биз ўқувчилар ва талабалар билимини ўзаро боғлиқ бўлган иккита элементдан иборат бўлишига умид қиламиз, бу билим ва ҳис этиш.

Ушбу тадқиқот амалий мақсадларга эга. Тадқиқот иштироклари 87 нафар халқ таълими тизими жисмоний тарбия ўқитувчиларининг малака ошириш курс тингловчилари. Биз тасодифий танланган 61 та натижалар билан Морган жадвалига мурожаат қиламиз. Маълумот йиғиш воситалари: Тадқиқотчилар томонидан ишлаб чиқилган ва кузатишган иккита анкета, улардан бири ўқитувчиларнинг касбий компетентлигининг ўлчови учун, иккинчисидан эса ўқитувчиларнинг истиқболлари ҳақида маълумот олиш учун фойдаланилади. Стандарт профессионал хулқ-атворни текшириш рўйхати орқали ўқитувчиларнинг хагги-ҳаракатлари тўғридан-тўғри кузатилади. Сўровномаларнинг профессионаллар учун ишончилиги Сронбач альфа (формула) ёрдамида ўлчанади, компетентлик 92% ни, сифатли баҳолаш эса 97% ни ташкил этади. Таълим бўйича мутахассислар анкеталарнинг мазмуни ва ҳақиқийлигини тасдиқладилар. Маълумотлар СПСС (ижтимоий фанлар учун статистик тўплам) томонидан тавсифловчи ва хулосали статистиканинг икки даражасида таҳлил қилинади. Ушбу тадқиқотда хулоса ва маълумотларни таҳлил қилиш учун тавсифловчи статистикадан (жадваллар, частота, ўртача ва стандарт оғиш) фойдаланилади.

Тадқиқотнинг биринчи саволга жавоб беришда ўқитувчиларнинг касбий компетентликлари тўғрисида турли хил манбаарлар ўрганилишига кўра ўн иккита ўзига хос компетенция тан олинади. Биз уларни тоифаларга ажратамиз, умумий ва ихтисослашган иккита асосий гуруҳ.

Умумий компетенциялар:

- 1) Ривожланиш ва ўрганиш психологияси билан танишиш
- 2) ўқувчининг хабардорлиги ва ўқув жараёни
- 3) Синфларни бошқариш
- 4) ўқитиш усуллари
- 5) назорат қилиш
- 6) баҳолаш

Ихтисослашган компетенциялар:

- 1) Таркибни ўзлаштириш
- 2) Таркибни тартибда тақдим этиш
- 3) Таркибни тартибга солиш
- 4) ўқув воситаларини амалда қўллаш бўйича маҳорат
- 5) Аниқ ёзувларни сақлаш
- 6) Талабаларга фикр билдириш

Берилган иккинчи саволга жавоб бериш учун ўқитувчиларнинг саволларини ўз ичига олган анкета тайёрланди.

Ўқитувчиларнинг умумий компетентлиги уларнинг нуқтаи назарида ўртача 3,26 ни ташкил қилади.

Ўқитувчиларнинг ихтисослашган компетенциялари уларнинг нуқтаи назарида ўртача 3,27 ни ташкил қилади.

Ушбу ўртача кўрсаткичларга асосланиб, биз ўқитувчилар нуқтаи назаридан уларнинг профессионаллиги тўғрисида касбий компетентлиги яхши ҳолатда деган хулосага келдик.

Юқорида айтиб ўтганимиздек, ушбу тадқиқотда маълумотларни йиғишнинг яна бир воситаси - бу кузатиш. Кузатиш натижаларига кўра биз ўқитувчиларнинг ўртача касбий компетенциялари 3,17 ни ташкил этаётганини кўринг, бу улар талаб

қилаётганлардан 10% камдир. Шундай қилиб, биз ўрганилаётган ўқитувчилар зарур компетенцияларга эга деган хулосага келишлари мумкин.

Ўқорилдагилардан кўриб турганингиздек, сифатли баҳолаш таркибий қисмлари яхши ҳолатда.

Тадқиқотнинг учинчи саволига жавоб бериш учун сифатли баҳолаш компонентлари билан анкета тайёрланган эди. Шундай қилиб, ўргача кўрсаткичларга кўра, одатда ўқитувчиларнинг сифатли баҳолаш таркибий қисмлари ҳақидаги фикрлари аҳоли яхши.

Ушбу соҳада шунга ўхшаш изланишлар бўлмаганлиги сабабли, биз уни баъзи тадқиқотлар билан мос келади ёки йўқ деб айта олмаيمиз. Аммо билвосита айтишимиз мумкинки, бу баъзи тадқиқотлар натижалари билан мос келади, масалан, Моҳаммадӣ (2006), Ҳағҳиғҳи (2006), Карими (2006), Шоқролаҳи (2006) ва Ван Эвра (2004). Бизнинг тадқиқотларимизга мувофиқ ушбу тадқиқотлар сифатли баҳолаш маълум даражада руҳий саломатликни оширишга эришган ва ўрганиш, ривожлантиришнинг зарур шарт-шароитларини таъминлади.

Туртинчи саволга жавобан, касбий компетенцияларга оид иккита сўровнома ва анкета орқали сифатли баҳолаш тўғрисида биз ўқитувчилар ўртасида ижобий ва муҳим муносабатлар мавжуд деган хулосага келишимиз мумкин.

Ўқитувчиларнинг малакалари ва истиқболи ўртасидаги ўзаро боғлиқлик коэффициентини ўлчаш орқали сифатли баҳолаш учун қуйидаги маълумотларни оламиз: 95% ишонч билан айтишимиз мумкинки умумий ўқитувчилар ўртасида ижобий ва муҳим муносабатлар мавжуд.

Натижалар ўқитувчиларнинг касбий компетенциялари ва сифатли баҳолаш ўртасида муҳим боғлиқлик мавжудлигини кўрсатади.

Умумий ва ихтисослашган компетенциялар қанчалик кўп бўлса, улар сифатли ишлашга имкон беради ва натижада улар истаган барча мақсадларига осонроқ эришишлари мумкин. Бошқача айтганда, профессионал ўқитувчилар талабаларнинг академик ютуқларини, ўқитувчи-талаба ўртасидаги муносабатни, ўқувчиларнинг самарадорлигини, талабаларнинг ақлий саломатлиги, яхшироқ ўрганиш ва кенгайтирилган билимлар, яхшиланишини кафолатлашлари мумкин. Шунинг учун камида биттасига кафолағ беришни истасак сифатли баҳолашнинг муваффақиятли бажарилишининг сабаблари ва омиллари ҳақида биз ривожлантиришга эътибор қаратишимиз ўқитувчиларнинг касбий компетенцияларини кучайтириш керак. Ушбу тадқиқот натижаларини (сифатли баҳолашни) профессионал равишда ўрганиш ва ўқитувчилар билан боғлашимиз мумкин.

Адабётлар:

1. Еникеев М.И. Психологическая диагностика. Стандартизированные тесты. М., 2003.
2. Морозова Г.Б. Концепция компетентности в практике профессионального отбора. Сборник научных трудов / Вып. 3. М.: Всероссийский научно-практический центр профориентации и психологической поддержки населения Минтруда России, 2000.
3. Maaleki, Ali (2019). The Arzesh Competency Model. germany: Lambert Academy Publishing. p. 254. ISBN 9786138389668.
4. Robinson, M. A. (2010). «Work sampling: Methodological advances and new applications». Human Factors and Ergonomics in Manufacturing & Service Industries. 20 (1): 42–60. doi:10.1002/hfm.20186.

РЕЗЮМЕ

Мазкур мақолада ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини аниқлаш ва баҳолаш ўрганилган. Шу билан биргаликда, умумий компетенциялар ва ихтисослашган компетенциялар таҳлил қилинган.

РЕЗЮМЕ

В данной статье исследуется выявление и оценка профессиональных компетенций учителей. Кроме того, анализируются общие и специализированные компетенции.

Т. Н. Қары Ниязий атындағы Өзбекстан педагогикалық
илим-изертлеу институтының Ж. Орынбаев атындағы
Қарақалпақстан филиалы

**«МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ҮЗЛИКСИЗ
БИЛИМЛЕНДИРИЎ» № 1/1**

Нөкис — 2022

Басып шығыуға жууапкер:

А. Тилегенов

Баспаға таярлаган:

А. Тилегенов, Н. Абдукаримов

Оригинал-макеттен басыуға рухсат етилди 17.02.2022. Форматы 60x84¹/₁₆
«Таймс» гарнитурасында офсет усылында басылды.
Шэртли б.т. Нашр. т. Нусқасы 2000. Буйыртпа №

«NISO POLIGRAF» ШК босмахонасида босилди.
Тошкент ш., Х. Бойкаро, 51